

Уткина О. В.

*аспірант кафедри банківської справи,
ДВНЗ «Університету банківської справи» (м.Київ)
Україна; e-mail:utkinaaleksandra9@gmail.com*

ПРОБЛЕМА НАЛЕЖНОГО ВИЯВЛЕННЯ СТУПЕНЯ РИЗИКУ ВІДМИВАННЯ НЕЗАКОННО ОТРИМАНИХ ДОХОДІВ БАНКІВСЬКИМИ УСТАНОВАМИ УКРАЇНИ

Анотація. В статті розкрито сутність поняття ризику відмивання доходів, отриманих злочинним шляхом. Проаналізовано ступінь ризику залучення різних країн, в тому числі України, до процесів відмивання незаконно отриманих доходів та фінансування тероризму. Розглянуто кількість надісланих повідомлень банківськими та небанківськими установами про підозрілі фінансові операції до Спеціально уповноважених органів. Запропоновано шляхи вирішення проблеми належного виявлення ступеня ризику відмивання незаконно отриманих доходів банками України.

Ключові слова: ризик, відмивання незаконно отриманих доходів та фінансування тероризму, банківська установа, підозрілі фінансові операції.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 2; бібл.: 12

Utkina O. V.

*PhD student
SHEI "University of Banking" (city of Kyiv)
Ukraine; e-mail:utkinaaleksandra9@gmail.com*

THE PROBLEM OF PROPER DETECTION OF THE RISK OF MONEY LAUNDERING BY UKRAINIAN BANKS

Abstract. Risk is an integral part of banking. In the context of economic, social and political transformations, the ability of banking institutions to identify in a timely and cost-effective manner the threats and risks associated with money laundering is urgent and requires detailed study and further improvement. The article reveals the essence of the concept of the risk of laundering criminal proceeds. We analyzed the risk of involvement of various countries, including Ukraine, in the processes of money laundering and terrorist financing. The number of messages sent by banking and non-banking institutions on suspicious financial transactions to specially authorized bodies has been considered. We proposed ways to solve the problem of proper detection of the risk of money laundering by banks of Ukraine.

Keywords: risk, money laundering and terrorist financing, a banking institution, suspicious financial transactions.

JEL Classification: E58, G21

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 2; bibl.: 12

Уткина А. В.

*аспірант кафедри банківського дела,
ГВУЗ «Університет банківського дела» (г.Київ)
Україна; e-mail:utkinaaleksandra9@gmail.com*

ПРОБЛЕМА НАДЛЕЖАЩЕГО ВЫЯВЛЕНИЯ СТЕПЕНИ РИСКА ОТМЫВАНИЯ НЕЗАКОННО ПОЛУЧЕННЫХ ДОХОДОВ БАНКАМИ УКРАИНЫ

Аннотация. В статье раскрыта сущность понятия риска отмывания доходов, полученных преступным путем. Проанализирована степень риска вовлечения различных стран, в том числе Украины, к процессам отмывания незаконно полученных доходов и финансирования терроризма. Рассмотрены количество отправленных сообщений банковскими и небанковскими учреждениями о подозрительных финансовых операциях в

специально уполномоченные органы. Предложены пути решения проблемы надлежащего выявления степени риска отмывания незаконно полученных доходов банками Украины.

Ключевые слова: риск, отмывание незаконно полученных доходов и финансирования терроризма, банковское учреждение, подозрительные финансовые операции.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 2; библи.: 12

Вступ. Проблема відмивання незаконних доходів за останні двадцять років стала однією з основних міжнародних проблем, до вирішення якої залучені провідні країни світу. Основною метою цієї діяльності є бажання власника кримінальних доходів приховати або замаскувати джерело їх походження, що дає можливість ці гроші витратити, не викликаючи підозр у наглядових та правоохоронних органах.

Із здобуттям незалежності України рівень тінізації економічних відносин був досить високим, що дало поштовх до розвитку кримінальної діяльності на території держави. Обсяги тіньової економіки за різними джерелами фіксується на рівні 20–50% ВВП (при нормальному рівні тіньової економіки у 5–10%).

На сьогоднішній день Україна перебуває в стані глибокої економічної кризи, внаслідок якої збільшуються обсяги «відмитих» грошей та розширюються масштаби тіньової економіки в країні. За даними Державної служби фінансового моніторингу, у період з 01.01.2016 по 01.10.2016 року загальна сума коштів, пов'язаних із вчиненням злочину становить майже 1 млрд. грн.[10]

У сучасних умовах у зв'язку з виділенням додаткових бюджетних коштів для модернізації економіки, мінімізацією підприємцями витрат (у тому числі шляхом приховування від оподаткування доходів), розвитком шахрайських схем розкрадання грошових коштів, проблема ефективного здійснення процесу фінансового моніторингу стає особливо актуальною.

Все це дає підстави вважати необхідною боротьбу з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансуванню тероризму, як в Україні, так і в усьому світі.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Багато науковців в Україні приділяють значну увагу системі фінансового моніторингу та можливостей підвищення її ефективності. На вирішення цієї проблеми спрямовані дослідження Дмитрова С.О., Барановського О.І., Бережного О.М., Дяконої І.І., Куришко О.О. та інших науковців. Проте залишаються недостатньо вивчені саме особливості функціонування вітчизняної системи ризиків відмивання незаконно отриманих доходів в банківській сфері.

Метою статті є пошук та вирішення можливих проблем виявлення ступеня ризику злочинних доходів в банках України, аналіз зарубіжного досвіду проведення оцінки ризику та обґрунтування необхідності формування даної системи в нашій країні.

Результати досліджень. Ризик притаманний усім сферам життя, і економічна діяльність не є винятком. Визначення поняття ризику на сьогоднішній день досі є неоднозначним. Згідно Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» визначають ризик як «небезпека (загроза, уразливі місця) для суб'єктів первинного фінансового моніторингу бути використаними з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму або фінансування розповсюдження зброї масового знищення під час надання ними послуг відповідно до характеру їх діяльності» [5]

У вітчизняній економічній літературі можна зустріти різні визначення поняття ризику. Багато вчених стверджують, що ризику притаманний негативний характер, як ймовірність настання несприятливих умов. Проте, ризик несе в собі й позитивний результат, як можливість отримання прибутку.

Таким чином, ризик – це потенційна можливість виникнення події в умовах невизначеності середовища функціонування фінансової установи, яке в разі виникнення має позитивне або негативний вплив на репутацію компанії.

Провідні країни світу досить давно визнали той факт, що в боротьбі з відмиванням кримінальних доходів в фінансовій системі провідне місце посідає своєчасне і належне виявлення та мінімізування ризиків легалізації злочинних доходів.

Як приклад, у 2003 році в Швейцарії був створений незалежний експертно-консультаційний центр – Базельський інститут управління. Він спеціалізується на дослідженні методів боротьби з корупцією в бізнесі і державних органах, запровадженні кримінального законодавства, боротьбі з відмиванням грошей і розшуку вкрадених активів. Базельський інститут є асоційованим інститутом Базельського університету.

Одним із основних досліджень інституту є Basel Anti-Money Laundering (AML) Index (Базельський індекс), який був виданий вперше у 2012 року у формі звіту. На сьогоднішній день, Базельський індекс залишається єдиним індексом, який публікується незалежним центром, що займається ранжуванням країн відповідно до їх ризиків відмивання грошей та фінансування тероризму.

Базові оцінки індексу AML Index дають загальну картину рівня ризику в країні і служать надійною відправною точкою для вивчення змін з плином часу. Хоча показники Базельського індексу боротьби з відмиванням грошей підсумовують складну і багатоаспектну проблему, вони не повинні розглядатися як фактичний кількісний вимір відмивання грошей і діяльності по фінансуванню тероризму, а також не повинні розглядатися в якості конкретної політичної рекомендації для країн або установ.

Для детальної діагностики країни Базельський індекс боротьби з відмиванням грошей повинен бути доповнений більш докладним аналізом країнового профілю. Дослідникам, політикам і співробітникам з питань, які зацікавлені в кращому розумінні результату ступеня ризику в країні, рекомендується проконсультуватися з конкретними субіндикаторами, використовуваними при складанні Базельського індексу боротьби з відмиванням грошей, які наведені в даному звіті.

The Basel AML Index є складеним індексом. Мається на увазі, що загальний бал являє собою зважене середнє значення із 14 показників, які, в свою чергу, згруповані у 5 категорій (рис.1).

При створенні складеного індексу кожен індикатор або компонент отримує вагу, щоб агрегувати всі оцінки в один загальний бал. Стандартна і порівняно проста система буде складатися з додавання всіх показників і зважування їх в рівній мірі.

Ці індивідуальні вагові коефіцієнти щорічно розглядаються незалежними зовнішніми експертами, регулюючими та наглядовими органами, що підтверджує доречність вибору Базельського інституту даної методики розрахунку.

Базельський інститут не генерує свої власні дані, а спирається на дані з різних загальнодоступних джерел, таких як ФАТФ, Transparency International, Всесвітній банк і Всесвітній економічний форум.

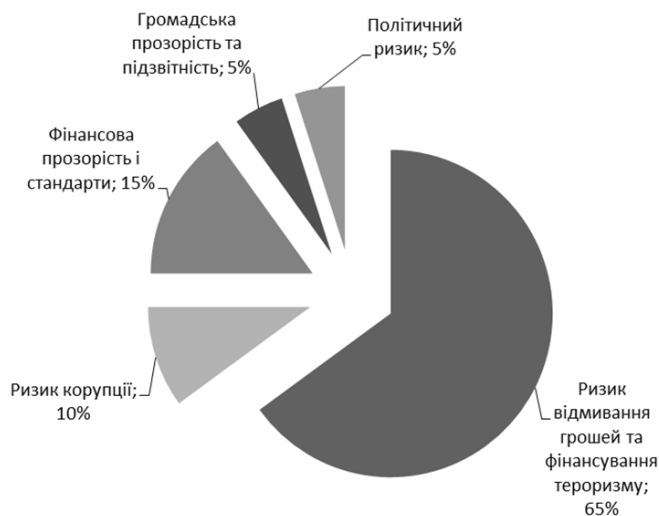

Рис.1 Схема ваги п'яти категорій для виявлення ступеня ризику країни-учасника рейтингу

До Звіту, опублікованому у 2016 році, увійшло 149 країн. До країн із найменшим ступенем ризику відмивання доходів та фінансування тероризму віднесли Фінляндію (3.05), Литву (3.62), Естонію (3.82) та ін. (табл.1). Найбільш ризиковими країнами згідно Базельського індексу є Іран (8.61), Афганістан (8.51), Таджикистан (8.19) та ін. (табл.2)

Для підведення підсумків було обрано метод 10–бальної шкали, де 0 – це країни із найнижчим ступенем ризику, а 10 – найвищий ступень ризику відповідно [1].

Таблиця 1

Країни із найнижчим ступенем ризику відмивання грошей та фінансування тероризму

№	Країни	Загальний бал
1.	Фінляндія	3.05
2.	Литва	3.62
3.	Естонія	3.82
4.	Болгарія	3.83
5.	Нова Зеландія	3.86
6.	Словенія	4.06
7.	Данія	4.08
8.	Угорщина	4.15
9.	Хорватія	4.15
10.	Ямайка	4.16

Таблиця 2

Країни із найвищим ступенем ризику відмивання грошей та фінансування тероризму

№	Країна	Загальний бал
1.	Іран	8.61
2.	Афганістан	8.51
3.	Таджикістан	8.19
4.	Уганда	8.01
5.	Гвінея–Бісау	7.99
6.	Камбоджа	7.89
7.	Мозамбік	7.89
8.	Малі	7.86
9.	Судан	7.85
10.	М'янма	7.71
...
46.	Україна	6.57

Найменш ризикові країни можуть продемонструвати високий рівень відповідності вимогам системі протидії відмиванню злочинних доходів та фінансуванню тероризму. Крім того, вони характеризуються низьким рівнем корупції та високим рівнем прозорості фінансової системи.

На позитивний результат даних країн у порівнянні з іншими також вплинуло те, що вони не вважаються важливими фінансовими центрами та відіграють невелику роль у світовій економіці.

Країни з найвищим ступенем ризику, до яких віднесли і Україну, були оцінені як ті, які мають слабку систему боротьби із відмиванням доходів та фінансуванням тероризму у поєднанні із високим рівнем корупції, слабкою судовою системою та неприйнятними стандартами фінансового сектору.

Особливу увагу, на нашу думку, слід приділити банківському сектору.

Наявність проблеми ризику залучення саме банківської установи до процесів відмивання кримінальних доходів значно погіршує стан фінансової системи України та перешкоджає державі в реалізації ефективної економічної політики.

За різними оцінками експертів, в банківському секторі відмивається майже 90 % всіх кримінальних доходів. Інші 10 % перерозподіляються в такі сфери економіки, як гральний бізнес, ринок нерухомості та цінних паперів, страхування і т.д.

Банківська сфера, завдяки різноманітності фінансових послуг та інструментів, клієнтської бази та акумуляції залучених коштів, є привабливим об'єктом для застосування нових шахрайських схем. Злочинці прагнуть проникнути в банківські установи для створення добре замаскованої, захищеної системи відмивання брудних грошей, що ускладнює на національному та міжнародному рівнях застосування заходів особливого соціально-правового контролю.

Тому найбільшу кількість повідомлень про підозрілі операції, що підлягають фінансовому моніторингу до Спеціально уповноважених органів надсилають саме банки. Протягом 2016 року від банківських установ було отримано понад 99 % від загальної кількості повідомлень про фінансові операції [10].

Слід звернути увагу, що кількість надісланих повідомлень в період з 2014 по 2015 роки збільшилась майже в чотири рази, що свідчить як про активізування роботи внутрішньобанківської системи фінансового моніторингу так і про спалах злочинної діяльності через фінансово-банківську систему на тлі політичного перевороту та воєнного конфлікту на сході України.

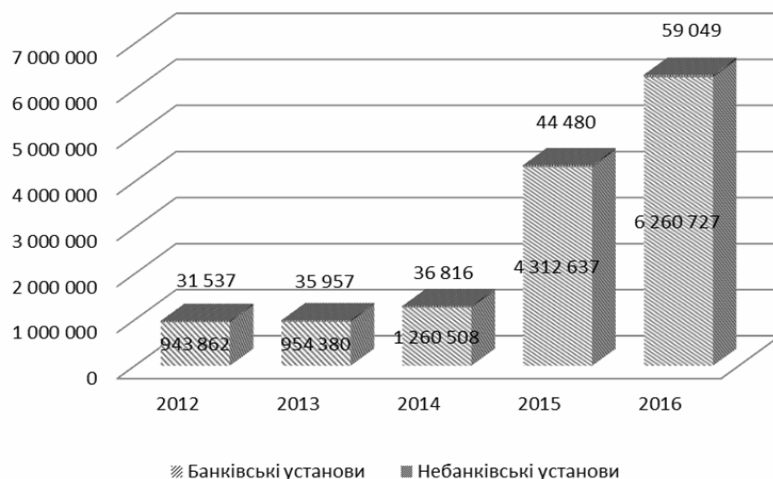

Рис. 1. Динаміка інформування про фінансові операції банківськими та небанківськими установами в 2012–2016 роках.

Банківська установа, як і будь-яка комерційна установа, при здійсненні своєї діяльності має на меті отримання максимального прибутку. Крім того, що діяльність банку підпадає під вплив загальних ризиків, для нього характерні й ризики, які впливають із специфіки діяльності. Специфіка ризику банківської діяльності, в свою чергу, полягає в тому, що той ступінь ризику, яку банк приймає на себе, в значній мірі визначається тим ступенем ризику, яку він об'єктивно або суб'єктивно отримує від своїх клієнтів. Чим вищий ступінь ризику, притаманний джерелу надходження доходів клієнтів банку, тим вищий ризик, який може спіткати банк, працюючи з цими клієнтами.

Операції, пов'язані з залученням на грошовому ринку тимчасово вільних коштів і розміщенням їх у різні види активів (у тому числі в кредити) зумовлюють особливу залежність банків від фінансової стійкості їх клієнтів, а також від стану грошового ринку і економіки держави в цілому.

Однією з можливих проблем належного виявлення ступеня ризику банківськими установами України, на нашу думку, є ризик часткової відповідності програмам перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціально уповноважених працівників до специфіки діяльності окремої банківської установи. Кожний банк має свої особливості, а саме розмір капіталу, клієнтської бази, свій стиль управління, імідж та навіть відповідну атмосферу в роботі кадрового складу.

Згідно Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації та координації роботи з перепідготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів з питань фінансового моніторингу» від 19 серпня 2015 р. № 610 [11] спеціально уповноважені працівники, залучені до проведення фінансового моніторингу, відповідно до законодавства проходять перепідготовку і підвищення кваліфікації за освітніми програмами:

- міжнародні стандарти у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

- національне законодавство у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

- нормативно-правове забезпечення та практичні аспекти організації здійснення фінансового моніторингу;

- управління ризиками легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення;

- відповідальність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

- типологічні дослідження у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Висновки. Для досягнення максимального результату, керівниками установ слід проводити індивідуальні перевірки відповідальних працівників як при прийомі на роботу, так і вже працюючих в банку з урахуванням часу, ресурсів та власної системи управління ризиками відмивання кримінальних доходів.

Набутий рівень знань та навичок персоналу дасть змогу виявляти серед великої кількості підозрілих фінансових операцій складні та заплутані схеми відмивання грошей, що збереже ділову репутацію банку та мінімізує фінансові втрати.

Література

1. Basel AML Index 2016 Report [Electronic resource]. – Available at: https://index.baselgovernance.org/sites/index/documents/Basel_AML_Index_Report_2016.pdf.

2. Бережний, О. М. Оцінка та управління ризиком використання послуг для легалізації кримінальних доходів або фінансування тероризму в комерційному банку [Текст] : монографія / О. М. Бережний. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 116 с.

3. Guidance for a Risk-Based Approach for Money or Value Transfer Services [Electronic resource]. – Available at: www.fatf-gafi.org/

4. Дзедзик, І. Б. Місце ризиків у системі фінансового моніторингу операцій банківської установи [Електронний ресурс] / І. Б. Дзедзик // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 109–114. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2008_4_16.

5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс] : закон України від 14.10.2014 № 1702–VII. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.

6. Про затвердження Критеріїв ризику легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення [Електронний ресурс] : наказ від 08.07.2016 № 584. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1047-16>.

7. Про затвердження Положення про здійснення банками фінансового моніторингу [Електронний ресурс] : постанова Правління Національного банку України від 26.06.2015 № 417. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0417500-15>.

8. Методологія з оцінки відповідності Рекомендаціям FATF та ефективності систем протидії відмиванню коштів та боротьби з фінансуванням тероризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sdfm.gov.ua/>

9. Управління ризиками банків [Текст] : монографія у 2 томах. Т. 1. Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Спіфанов та ін.] / за ред. А. О. Спіфанова, Т. А. Васильєвої. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 283 с.

10. Річний Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2017/20170330/Zvit_2016.pdf.

11. Про затвердження Порядку організації та координації роботи з перепідготовки і підвищення кваліфікації спеціалістів з питань фінансового моніторингу [Електронний ресурс] : постанова від 19.08.2015 № 610. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/610-2015-p>.

12. Худокормова, М. І. Управління ризиками легалізації злочинних доходів як новітня вимога світової спільноти [Текст] / М. І. Худокормова // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 6. – С. 226–232.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2017

© Уткіна О. В.

References

1. *Basel AML Index 2016 Report.* Available at https://index.baselgovernance.org/sites/index/documents/Basel_AML_Index_Report_2016.pdf

2. Bereznyi, O. M. (2010). *Otsinka ta upravlinnia ryzykom vykorystannia posluh dlia lehalizatsii kriminalnykh dokhodiv abo finansuvannia teroryzmu v komertsiiinomu banku.* Symu: DVNZ «UABS NBU».

3. *Guidance for a Risk-Based Approach for Money or Value Transfer Services.* Available at www.fatf-gafi.org/

4. Dzedyk, I. B. (2008). Mistse ryzukiv u sustemi finansovoho monitorynhu operatsii bankivskoi ustanovy. *Rehionalna ekonomika*, 4, 109–114.

5. Zakon Ukrainy. (2014, October). *Pro zapobihannia ta protudiiu lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhannykh zlochynnym shliakhom, finansyvanniu teroryzmu ta rozpovsiudzhenniu zbroi massovoho znyschennia.* Available at <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>

6. Nakaz. (2016, July). *Pro zatverdzhennia Kryteriiv ryzyky lehalizatsii (vidmyvannia) dokhodiv, oderzhannykh zlochynnym shliakhom, finansyvanniu teroryzmu ta rozpovsiudzhenniu zbroi massovoho znyschennia.* Available at <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1047-16>

7. Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy. (2015, June). *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro zdiisnennia bankamy finansovoho monitorynhu.* Available at <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v0417500-15>

8. *Metodolohiia z otsinky vidpovidnosti Rekomendatsiiam FATF ta efektyvnosti system protudii vidmyvanniu koshtiv ta borotby z finansuvanniam teroryzmu.* Available at <http://www.sdfm.gov.ua/>

9. Epifanov, A. O., & Vasyliieva, T. A. (Eds.). (2012). *Upravlinnia ryzykamu bankiv. T.1: Upravlinnia ruzukamu basovykh bankivskykh operatsii.* Symu: DVNZ «UABS NBU».

10. *Richnyi zvit Derzhavnoi sluzhby finansovoho monitorynhu za 2016 rik.* Available at http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2017/20170330/Zvit_2016.pdf

11. Postanova. (2015, August). *Pro zatverdzhennia Poriadku organisatsii ta koordynatsii roboty z perepidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii spetsialistiv z pytan finansovoho monitorynhu.* Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/610-2015-p>

12. Khudokormova, M. I. (2011). Upravlinnia ryzykamy lehalizatsii zlochynnykh dokhodiv yak novitnia vymoha svitovoi spilnoty. *Aktualni problemy ekonomiky*, 6, 226–232.

Received 11.04.2017

© Уткіна О. В.